JOHN RAWLS'UN “ADALET” ANLAYIŞININ “SÖYLEMSELLİK” AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Pınar TÜRKMEN BİRLİK¹

Özet

John Rawls, 20. yüzyılın önemli düşünürlerinden biridir. Adalet sorunsalını merkeze alarak, çağdaş liberal demokrasilerin politik sorunlarına çözümler önermekte ve toplumsal gerçekliği yeniden düzenlemeyi denemektedir. Biz de Rawls'un bu amaçla ortaya koyduğu adalet anlayışını, gerçeği kuran, tanımlayan ve değiştiren dilsel pratiğin alanı olarak söylemsellik çerçevesinde ele almaya çalışacağız. Eş deyişle söylemin bağlamsallığını da gözetten bir yaklaşım ile Rawls'un adalet teorisi kapsamında çoğulculuğu politik toplumda tesis etmek üzere bildirimsel alanı nasıl düzenlediğini, farklı söylemsel ifadelerin nasıl dikkate alınacağını ve böylece çoğulculuğun hayata geçirileceği bir toplumsal gerçekliğin nasıl mümkün olabileceğini ortaya koymaya çalışacağız. Böylece, bu çalışma ile dil ve politikanın içinde yaşadığımız toplumu ve hatta dünyayı tasarlama ve kavrama şeklimiz bakımından ortak bir yöne sahip olduklarını da görmeyi ummaktayız.

Anahtar Kelimeler: Adalet, örtüşen görüşbirliği, kamusal akıl, söylemsellik, uzlaşım.

EVALUATION OF JOHN RAWLS' UNDERSTANDING OF “JUSTICE” IN TERMS OF “DISCURSIVITY”

Abstract

John Rawls is one of the important thinkers of the 20th century. By focusing mainly on the point of justice, he offers solutions to political problems of modern liberal democracies and tries to configure social reality. We will try to deal with Rawls' understanding of justice which he put forward for his purpose within the frame of discursivity as the area of linguistic practice that establishes, defines and changes the reality. In other words, through an approach that pays regard also to the contextuality of discourse, we will try to reveal how Rawls organized communicational area to establish pluralism in a political society within the scope of theory of justice, how diverse discursive statements should be taken into account, and thus how a social reality can be possible in which majority can be put into practice. Thus, we hope to see thanks to this study that language and politics possess a common route in terms of our way of desining and perceiving the society, even, the world in which we live.

Keywords: Justice, overlapping consensus, public reason, discursivity, reconciliation.

¹ Dr. Felsefe Tarihi ABD, e-posta: pinarbirlik82@gmail.com

1.GİRİŞ

John Rawls, 20. yüzyıla damgasını vurmuş önemli düşünürlerden biridir. Onu bu denli önemli kılan şey, günümüz için hala önemini koruyan “adalet” sorunsalını temele almış olmasıdır. Rawls, çağdaş liberal demokrasilerin politik sorunlarının temelde “adalet” merkezli sorunlar olduğunu ileri sürer. Bu bağlamda Rawls, toplumsal gerçekliğin demokratik ilkeler uyarınca yeniden ve ideal bir şekilde düzenlenmesinin öncelikli olarak “adalet” kavramının kendisine bakılmasıyla mümkün olabileceğini düşünür. Felsefi temellendirme ve hakikatlerden uzak durarak, salt pratik bir politika teorisi ortaya koyan Rawls’un, adalet kavramının yanı sıra eşitlik, örtüşen görüşbirliği ve kamusal akıl kavramlarının da önemle üzerinde durduğu görülür. Bu kavramlar, Rawls’un toplumsal gerçekliği “adalet” temelinde yeniden düzenlemek üzere başvurduğu önemli kavramlardır. Düşünme ve akabinde de eyleme şeklimize yön veren şeyler olarak kavramların önemini teyit ettiğimizde, Rawls’un toplumsal gerçekliği yeniden düzenleme çabasında bu kavramları ele almak ve içerimlerini tam anlamıyla belirlemek istemesi oldukça anlaşılırdır. Çalışmamız da dolayısıyla, Rawls’un toplumsal gerçekliğin kendini gösterdiği kamusal alanı, eş deyişle bildirişimsel alanı yeniden düzenleme girişiminde ele aldığı adalet, eşitlik, örtüşen görüşbirliği ve kamusal akıl düşüncelerine daha yakından bakmayı amaçlamaktadır. Bir başka ifade ile çalışmamız, Rawls’un toplumsal gerçekliği düzenleme çabasında ele aldığı bu kavramları düşünme ve eyleme şeklimiz üzerindeki etkileri dolayısıyla, gerçeği kuran, tanımlayan ve değiştiren dilsel pratiğin alanı olarak “söylemsellik” üzerinden değerlendirmeye çalışacaktır da diyebiliriz.

Bu doğrultuda, dünyaya söylem olarak yaklaşan böylece mevcut düzenin kendisini de söylemsel olarak gören bir anlayış kapsamında bu liberal teorinin yer açmaya, yeniden düzenlemeye çalıştığı kavramsal yapıların öncelikle ve temelde bildirişimsel alanı ve dolayısıyla da kamusal alanı nasıl yeniden düzenlemekte olduklarını, birbirinden farklı söylemsel ifadelerin anlamsal akıştanası ve ne şekilde ortaya konulmaya çalışıldığını ve bunun toplumsal gerçekliği nasıl değiştirebileceğini araştırmaya koyulacağız. Dünyaya söylem olarak yaklaşan bu görüşün ifade etmeye çalıştığı şeyi, ‘dünyayı ve içerisinde yaşadığımız toplumu, düşünme ve tasarlama şeklimizde bildirişim alanının özelliklerinin ve kullandığımız dilin anlamlandırma şekil ve yöntemlerinin etkili olduğu’ şeklindeki temel bir varsayım olarak kısaca ifade edebiliriz. Kaldı ki gerçek, gerçekliğin belli bir tarzda, dil aracılığıyla kurulmasıdır. Bu bağlamda söylem gerçekliği yalnızca yeniden üretmez, aynı zamanda tanımlar ve kurar da (Sancar, 2014:150). Nitekim ister yapısalcı olsun isterse de postyapısalcı kuramlar olsun söylemsellik konusunda, gerçekliğin toplumsal dilin içine gömülü olduğu ve dilin etkileri ile bildirişim alanının özellikleri göz önünde tutulmadan tanımlanabilecek yalın bir gerçeklik alanı olmadığı yönünde hemfikirlerdir.

Kabul etmeliyiz ki, içerisinde yaşadığımız dünya homojenlikten uzak olan, mücadelenin, çelişkilerin ideolojik ikilemlerin, parçalılık/bölünmüşlük ve çoklu kimliklerin mevcut olduğu bir dünyadır. Bu haliyle de dünyanın şeffaflıktan uzak, belirsizliklerle dolu ve açılmanmaya muhtaç bir dünya olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Newton’un mutlak zaman ve uzay kavramlarının içerisinde yaşadığımız dünyayı açıklamada gittikçe yetersiz kalması ile, düzenlilik ilkesinden kaotikliğe doğru yol alan dünyamızın tamamıyla bir söylem dünyasına dönüşmekte olduğu ortadadır. Wodak ve Meyer’in(2002) de ifade ettiği gibi, modern

toplumların karmaşıklığı, farklı toplumların birbirleri ile olan ilişkileri, toplum içerisindeki farklı gruplar arasında gerçekleşen etkileşimler artık tek bir açıklama modelinden ziyade çoklu nedensellikler kapsamında açıklanmaya muhtaçtır. Bu söz konusu çoklu nedensellik modellerinin ise birbirinden farklı söylemsel ifadelerin varlığına ihtiyaç duyduğu ortadadır. İşte tam da bu nedenle dil artık sadece basit bir temsil ya da yansıtma aracı değil, çok daha derin bir düzeyde toplumsal ve uzlaşım sal bir kurum, sosyal bir pratik, o halde sosyal dünyanın yaratıcısıdır da (Wood ve Kroger, 2000: 12). Öyleyse dilin anlamlandırma edimini de basit bir şekilde sadece dilin kurallarının doğru uygulanması edimi olarak açıklamak da yetersiz bir açıklama olacaktır. İşte tam da dünyanın bu heterojenliği dolayısıyla anlamın inşa edicisi olarak söylem'e işaret etmek gerekir. Nitekim dil içindeki sabit bir şey olmaktan çokanlamı, dil içindeki hareketi ile açıklamaya çalıştığımızda, birbirinden farklı söylemsel ifadelerin varlığını, yani toplumdaki heterojen yapıyı da dikkate almaya yönelik önemli bir adım da atılmış olacaktır.

Bilindiği gibi Rawls'un ilk kitabı olan *Bir Adalet Teorisi (A Theory of Justice)*'da üzerinde durulan asıl konu istikrarlı ve homojen bir toplum idealinin nasıl oluşturulabileceğine yöneliktir. Bu bağlamda onun- bir sonraki adımda asıl sorunsalı haline gelecek olan- adalet anlayışının bu eserinde daha çok ahlaki planda tartışılmakta olduğu görülür. Onun adaleti politik bir nosyon olarak ele aldığı, çoğulcu ve adil bir topluma vurgu yaptığı ve heterojenliği merkezi kavram olarak ele aldığı kitabı ise *Siyasal Liberalizm (Political Liberalism)*'dir. O halde Rawls'un iki eseri arasında bir gerilim olduğu ortadadır. Buna göre ilk kitap homojen bir toplumun ideal toplum anlayışını desteklemekte olduğunu savunurken, ikinci kitap çoğulcu bir adil toplumun nasıl olması gerektiği sorunsalı üzerinden açıkça heterojenliğe vurgu yapmaktadır. Biz ise Rawls'un gerek liberal toplum idealini nasıl ortaya koyduğunu daha iyi kavrayabilmek gerekse de içerisinde yaşadığımız dünyanın göç, ötekileştirme vs. sorunları gözetildiğinde küresel boyutta homojenlikten çok heterojenliğe, çoğulculuğa yönelik bir yaklaşıma daha fazla ihtiyaç duyduğunu düşündüğümüzden onun ikinci kitabı olan *Siyasal Liberalizm*'de yer verdiği adalet anlayışını ele almayı uygun bulduk. Ancak burada yer vereceği politik adalet anlayışının *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde ortaya koyduğu hakkaniyet olarak adalet anlayışının üzerine inşa edilmiş olması, yani kavramsal çerçevesinin bu eserde oluşturulmuş olması bakımından onun bu ilk eserine de kısaca bakmak gerekecektir.

Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'de ortaya koyduğu *politik adalet* anlayışı çerçevesinde gerçekleşmesi beklenen adil ve istikrarlı toplum, aynı zamanda *çoğulculuğu* da politik toplumda tesis etmeye yönelik bir çabayı da beraberinde getirir. Bu bağlamda örtüşen görüşbirliği ve kamusal akıl düşünceleri de bu çabanın merkezi kavramları olarak karşımıza çıkar. İdeal toplum anlayışı kapsamında Rawls'un yer açmaya çalıştığı bu kavramların söylemsellik, yani bildirişimsel alanı nasıl düzenlemekte olduklarının ve böylesi bir bağlamda farklı söylemsel ifadelerin nasıl bir rol üstleneceklerinin araştırmasına girişmek üzere, rawlsçu akıl yürütmeye biraz daha yakından bakmak gerekir.

Ancak konunun neden dolayı bildirişimsel alanın özelliklerini önemseyen, bir başka ifade ile söylemlerin ortaya konulduğu bağlama da dikkat çeken söylemsellik (discursivity) açısından ele alınmaya ve değerlendirilmeye çalışıldığının da kısa bir açıklamasını yapmak gerekir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, dünyanın ve toplumların günümüzdeki kaotik ve heterojen yapısı dikkate alındığında toplumsal anlamın oluşumunda klasik dilbilimcilerin tek bir olguyla

açıklamaya giriştikleri anlamlandırma ediminin yetersiz kalmış olduğu ortadadır. Nitekim yapısalcılık sonrası dile yönelik yapılan tartışmalarla birlikte bu yönde ortak bir görüşbirliğinin oluştuğunu da belirtmek gerekir. O halde söylemin dikkate alınmaya başlandığı noktadan, söylemselliğe yapılan vurgu ile birlikte söylemin bağlamsallığını da merkeze alan sürece kısaca göz atmak gerekir.

Bilindiği gibi klasik dilbilimcilere karşı gösterge ve dilin yapısal açıklamalarına yönelik Saussure ve Barthes tarafından yapılan yeni açıklamalar ve eleştiriler, dile yönelik tartışmaları dilin yapısının belirlediği açık anlamdan, gösterilenlerin sürekli değişen gizil anlamlarının mekanizmalarına, yani yorumun olanaklılığına taşıdı (Dant, 1991: 99-115). Bu süreç, toplumsal olguların dil gibi çözümlenmesi gerektiği düşüncesi yerine, söylemin çözümlenmesi ile toplumsalın yeniden ele alınması gerektiği düşüncesini geçirdi. Akabinde Wittgenstein ve Austin ile birlikte dil bir iletişim aracı olmaktan çok, toplumsal yaşamın biçimlendiricisi olarak gündeme gelmeye başladı. Bu anlayışla birlikte dildeki vurgu, onun toplumsal karakterine ve dil kullanımının yarattığı etkenlik olanağına doğru kaydı. Böylece konuşma, sadece bir durumu bildirmek ya da tanımlamak değil, bir edim olarak ortaya çıkan ve toplumsal bakımdan neyin söylenebilir ve söylenmesi olanaklı olduğunu bağlamsallaştıran bir pratik olarak tanımlanmaya başlandı (Sancar, 2014: 105-106). Bu noktadan sonra merkezi bir kavram olarak söylemin kendisinin daha da ön plana çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Söylemin farklı yaklaşımlarda farklı yöntemlerle açıklandığını görmek mümkünse de, bu yöndeki ortak ilginin cümleden çok sözce ve metine, göstergenin kendisinden çok gösterilenlerin değişkenliğine doğru yönelmiş olduğunun altını çizmek gerekir. Eş deyişle, dil söz konusu olduğunda artık anlamın sabitliğinden çok değişimin dinamikleri ve yorumun yapısı daha önemli konular haline gelir.

Söylem incelemesinin temel nesnesi bireysel dil edimlerinin sağladığı anlam akışlarıdır. Dolayısıyla da dilin yapısı yerine, sözün bildirişim özelliğine dikkat yöneltmek gerekti. Bu hususta konuşmanın yapıldığı yer, zaman ve şartların belirleyici olduğu, bağlam ve anlam arasındaki ilişki irdelenmeye başlandı. Böylece de sadece anlamın nasıl yaratıldığı sorusu ile değil aynı zamanda belli bir durum ve bağlam içinde üretilen sözcenin de kimeyöneldiği, ne dediği ve ne etkide bulunduğu sorularıyla da ilgilenilmeye başlandı. Bu noktada söylem çözümlemelerinde birbirinden farklı olarak ortaya çıkan yaklaşımların kendi içerisindeki sınırlılıkları ve kendilerine yöneltilen eleştirileri aşmak üzere daha kapsayıcı bir anlamlandırma açıklamasına yer açılmasıyla anlambilimin ve de anlamın değişkenliğinin ön plana çıkarılmasıyla da yorum kuramının gelişimi söz konusu oldu.

Anlamın nasıl belirlendiği konusunda söylemin hangi toplumsal koşullar altında gerçekleştiği sorusu ise tüm bu süreçte üzerinde durulan en önemli sorulardan biri olarak hep karşımızda durdu. Öte yandan söylem ve anlam arasındaki ilişki hususundabir önemli soru da söylemin anlamınasıl sabitlediği (fixation) ya da kapattığı (closure) şeklinde kendini gösterdi. Nitekim anlamın sürekli olarak değişim gösterdiği bir akışta ne konuşmak, ne iletişim kurabilmek ne de anlaşılabilmek mümkündür. Anlamın belirlenmesi konusunda ise birbirinden farklı pek çok görüş bulunduğunun altını çizmek gerekir. Bu görüşlerden bir kısmı, anlamı toplumsal çatışmanın somutlaştığı ve belirlendiği yer olarak tanımlayarak (Eagleton, 1991: 194-195; Macdonell, 1986: 3)toplumsalın söylemsel olana dönüşme sürecine dikkat çekiyorken, bir

kısmı da anlamın oluşumunda anlamlar arasındaki mücadeleye dikkat çekmeyi tercih etmiş görünür. Biz ise çalışmamızda toplumsal anlamın oluşum sürecinde foucaultyen bir tavırla söylem üzerine odaklanan bir yaklaşımdan ziyade, söylemselliğe vurgu yapan bir okuma yürütmeye çalışacağız. Bilindiği gibi, söylemselliğin çözümlenmesinde söylemin bağlamsallığını (contextuality) odak noktası olarak almak gerekir. Ancak söylemin bağlamsallığını merkeze alacak olan çalışmamızda foucaultcu bir anlayış ile başka söylemsel ifadeler yerine neden bir ifadenin ortaya çıktığı (Foucault, 1972:27) sorunsalı ile değil, rawlsçu anlayış kapsamında farklı söylemsel ifadelerin bildirimsel alanda nasıl varlık gösterebilecekleri, yani karşılıklı olarak nasıl ilişkide bulunabilecekleri ve böylesi bir bildirimsel alanın nasıl düzenlenmekte olduğu sorularıyla ilgili olacağımızın altını çizelim.

Söylemin toplumsal gerçeklikle olan ilişkisi gözetildiğinde, Rawls'un politik teorisinde yer açtığı kurucu unsurlar aracılığıyla bildirimsel alanı bir değişikliğe uğratmak suretiyle makul çoğulculuğu gözetken iyi düzenlenmiş bir toplum anlayışına yer açmak istediğini şimdiden ifade edelim. Dolayısıyla günümüz dünyasının ve toplumlarının içinde bulunduğu kaotik durum ve heterojen yapı düşünüldüğünde bu çalışmanın en azından rawlsçu anlayıştan hareketle daha derindeki uzlaşımalsal bir çerçeveye işaret edecek olmasının anlamlı olacağı kanaatindeyiz. O halde rawlsçu akıl yürütmeyi bu bağlamda değerlendirmeye çalışalım.

1. Hakkaniyet Olarak Adalet Ve Uzlaşımalsallık

Rawls'un eserlerini verdiği günden bu yana düşüncelerinin tıpkı bizim çalışmamıza olduğu gibi, pek çok makale ve kitaba ilham kaynağı olduğu ortadadır. Başta politika felsefesi olmak üzere, politika bilimi, hukuk, ekonomi ve sosyoloji alanlarında tartışılan önemli konulara kaynaklık eden Rawls'un, dil felsefesi kapsamında yer alan bu okumamıza da kaynaklık edecek olması öncelikle dilin sosyal bir fenomen olması dolayısıyla tüm bu alanları kuşatan konumundan kaynaklanır. Nitekim sosyal fenomenler, soyut anlam yapılarından ibaret değildirler. Sosyal olan topluma ilişkin, topluma özgü olandır. Bu bakımdan, toplum kavramı sosyal ilişkilere, daha açık bir ifade ile bireyler, aktörler, failer, kurumlar arası ilişkilere atıfta bulunmak amacıyla kullanılır (Berger, 1975: 39). O halde çalışmamızın, yukarıda saydığımız tüm bu alanları varetmemizin ve yürütebilmemizin biricik aracı olması bakımından "dil" üzerinden değerlendirilmeye alınması oldukça anlaşılırdır.

Yeni bir toplum ideali ile yola çıkan Rawls'un öncelikle, aritmetik eşitliği değil ama adalette ulaşmada eşitliğin sağlanmasının koşullarının ne olduğunu araştıran, soruşturan bir adalet teorisini olduğunun altını çizmekle başlamak gerekir. *Bir Adalet Kuramı (A Theory of Justice)* adlı eserinde ortaya koymuş olduğu düşüncelerin, dünyanın ve toplumların mevcut durumlarındaki heterojen ve kaotik yapıya yeterince uygun olmadığı konusundaki tereddütleri dolayısıyla, bu yöndeki eksikliklerini gidermek üzere, bu eserde ortaya koyduğu adalet anlayışını, daha heterojen yapıdaki toplumların birbirinden farklı bireylerinin de kabul edebileceği tarzda bir politik adalet anlayışı olarak geliştirmeye yönelir. Çeşitlilik ve çoğulculuk sorunu merkezinde yeni bir adalet anlayışını ortaya koyacağı eseri ise *Siyasal Liberalizm (Political Liberalism)*'dir. Ancak yeniden altını çizmek gerekir ki, onun politik adalet anlayışı tamamıyla *Bir Adalet Kuramı*'nda ortaya koyduğu hakkaniyet olarak adalet anlayışı üzerine inşa edilir.

Bir Adalet Kuramı adlı eseriyle Rawls'un, liberal anlayıştaki belli bir kapsayıcı görüşün iyisinin temele alındığı içerikli adalet anlayışlarını eleştirmekle işe başlaması kendi yönelimini salt pratik bir çizgiye taşınması anlamında önemlidir. Bu bağlamda adalet anlayışları temeline yerleştirilen tözsel ölçütleri reddeden Rawls, adaleti bir eşitlik durumunda yaşayan ahlaki kişilerin seçtikleri ilkeler kapsamında açıklamaya gider. O halde artık adalet ilkelerinin, kişinin kendi doğasında keşfedeceği ilkeler olmayıp, tam da bir pazarlık sonucu ortaya konulması beklenen ilkeleri ifade etmesi gerektiği ortadadır. Bu bakımdan Rawls'un ortaya koyduğu "hakkaniyet olarak adalet" anlayışını en genel haliyle, eşitler arası prosedürel bir işlemin sonucunda elde edilen ve bu bakımdan da her türlü a priori ölçütü reddeden bir adalet anlayışı olarak belirtmek mümkündür.

Rawls, "hakkaniyet olarak adalet" anlayışını, kendi orijinal durum öğretisi içerisinde ortaya koyar. Hipotetik bir başlangıç noktası olarak ortaya konulan orijinal durum Rawls'un toplumun temel yapısının mutabakatla elde edilen adalet ilkelerini çerçevesinde ideal olarak belirlemesi bakımından, taşıdığı hakkaniyetlik dolayısıyla ortaya koyacağı teorinin üzerinde yükseleceği bir temel olması bakımından oldukça önemlidir. O halde öncelikle orijinal durumun nasıl olup da hakkaniyetli bir durum olduğu konusuna kısaca eğilmek gerekir.

Rawls'un orijinal durumun özelliklerini ortaya koyabilmek için öncelikle orijinal durumdaki bireyi nasıl tanımladığına bakmak gerekir. Rawls, sözleşme öncesi insanı önemli iki özellik çerçevesinde ele alır: Cehalet peçesi altında olması ve rasyonel olarak düşünüp taşınma becerisine sahip olması. Rawls'un cehalet peçesi olarak ifade ettiği durumun önemli iki amaca hizmet ettiği görülür: Orijinal durumdaki bireylerin eşitliğini temellendirmek ve sözleşme öncesi bireyleri herhangi bir iyi kavramına sahip olmadıklarını ortaya koyabilmek.

O halde orijinal durumdaki birey ne kendisi ne diğerleri hakkında ne de aralarındaki ilişkiler hakkında doğru bir bilgiye sahip değildir. Bu bakımdan da Rawls onları sanki bir cehalet peçesi altında olarak düşünmektedir. Böylece herkes eşit ölçüde cehalete sahip olduğundan ve böylesi bir durumda da hiç kimse adaletin ilkelerini kendi özel durumunun lehine de tasarlayamayacağından, bu ilkeleri hakkaniyetli bir uzlaşmanın veya pazarlığın sonucu olarak görmek mümkün hale gelir (Rawls, 1971:12). İşte tam da bu nokta Rawls'un politik toplumun meşruiyetini kendinden alacağı hakkaniyetli, eş deyişle eşitler arası bir uzlaşım yapılmış bir sözleşme sonucunda kurulan adil bir toplumun varlığını tesis edebilecektir. Nitekim bu toplumun varlığını tesis edecek olan bireyler her ne kadar cehalet peçesi altında olsa da, sahip oldukları sezgi ve duygular dolayısıyla Rawls tarafından, kendi amaçlarına ve adalet duygusuna sahip olan özgür ve rasyonel varlıklar olmaları bakımından aynı zamanda ahlaki kişiler olarak da ele alınır (Rawls, 1971: 12). Rawls için adalet duygusuna sahip bu ahlaki kişiler sahip oldukları en önemli özellikleri olan rasyonellik gereği, verili amaçlar için en etkili araçları araştırıp bulmaya ve kullanmaya yöneleceklerinden, hakkaniyetli olanın kendi amaçlarına varmada avantajlı olduğunu çarçabuk kavrayacaklardır da. Öyleyse Rawls'un orijinal durumdaki bireyi ele alırken ön plana çıkardığı cehalet peçesi ve rasyonel düşünüp taşınma özelliklerinin, onları aynı zamanda ahlaki de kılan yapıları gereği diğerleriyle uzlaşarak seçecekleri ilkeleri yaşama geçirme konusunda ortak bir noktada buluşturmuş olduğu ifade edilebilir. Üzerinde varılan bu ortak nokta, hakkaniyet olarak adalet'in özünü, kendi iyisini bilmediği için kendisini diğerleriyle eşit olarak algılayan ve bu eşdeğerlikleriyle eşitlikçi bir uzlaşma hazır olan ahlaki

kişilerin ortaya koydukları bir mutabakatta bulur. Uzlaşım çerçevesinde elde edilen adalet ilkeleri, daha sonraki tüm uzlaşımları, mutabakatları ve toplumun temel yapısını da belirlemek durumunda olduklarından, hakkaniyetli olmak durumundadırlar (Müftüoğlu, 2000:45-46). Bu haliyle de hakkaniyet olarak adalet, orijinal durumdaki çatışmasız olan ılımlı bir ortamda, barışçıl ve eşitlikçi bir ilişki içindeki ahlaki bireylerin, birlikte yaşamak üzere *uzlaşımsal* olarak tesis ettikleri ilkeleri ifade eder.

Rawls'ta böylece adaletin ilkeleri etrafında oluşan bir uzlaşım olarak ortaya çıkan sözleşme, iyi düzenlenmiş bir topluma, politik adaletin, yani adalete ulaşmada eşitliği sağlayacak ideal bir duruma temel oluşturması bakımından büyük önem taşır. Bu ideal durum ise Rawls'ta, çoğulculuğu temele almış ve adalete ulaşmada eşitliğin sağlanmış olduğu demokratik bir topluma işaret eder. *Siyasal Liberalizm*'de geliştirdiği düşünceler çerçevesinde Rawls'un hedeflediği bu ideal durum, yeni bir birey ve toplum idealinin etrafında kendini ortaya koyar. Peki Rawls varmak istediği bu ideal toplum anlayışı kapsamında kendisini, bireyi ve toplumu bizlere nasıl sunmaktadır?

Rawls hiç şüphesiz, liberal toplumlar açısından en büyük açmazı eşitsiz adalet dağılımında görür. Bu bakımdan da Rawls öncelikle, aritmetik eşitliği değil ama adalete ulaşmada eşitliği sağlayacak koşulları araştıran ve soruşturan bir adalet teorisini olarak karşımızda durur. Kaldı ki, Rawls'a göre artık, temel hak ve özgürlüklerin felsefi bir temellendirilmesine de ihtiyaç yoktur. Çünkü batı dünyası zaten, bu hak ve özgürlüklerin genel olarak kabul edildiği ve kurumsallaştığı bir aşamaya varmıştır. Bu noktada Rawls için yapılması gereken şey, mevcut olanın nasıl daha iyi bir hale getirilebileceği sorunuyla yüzleşmektir. Bu bakımdan ona göre, uzun bir felsefi temellendirme tarihine sahip olan temel hak ve özgürlüklerimizin artık pratik nosyonlar olarak ele alınması gerekmektedir. Bunlar artık, felsefi kavramlar değil, daha iyi kılınması gereken politik gerçekler olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla da Rawls'a göre, hedeflediği ideal duruma ulaşmada yapılması gereken şey, onları yeni baştan tanımlamak yerine, çoğulculuğu temele alan bir düşünce yapısı çerçevesinde her durumda kamusal aklın devreye girdiği bir yöntemle, anayasal demokratik bir hükümetin vatandaşları ile ve vatandaşların birbirleri ile olan ilişkilerinin belirleneceği, temel ahlaki ve politik değerlerin derinliğine irdelendiği, uygun durumlarda karşılıklılık kriterinin devreye sokulacağı ve sonucunda her birey, topluluk ve kurumun dikkate alındığı ortak bir noktada buluşmaya çalışmaktır. Vardığımız noktada, bu kısa anlatının bir de dil açısından ifade ettiği duruma bakmaya çalışalım.

Rawls, orijinal durumda eşit ölçüdeki cehaletleri ve taşıdıkları ortak ahlaki yönelimleri doğrultusunda bireylerin tam bir eşitlik durumunda olduklarını belirterek, bu durumda kimsenin kimseye göre daha üstün bir pozisyonda olmadığına ve olmak da istemediğine dikkat çekmişti. Bu durum, toplumsal hayatın her alanını kapsayacak bir uzlaşma, mutabakata işaret etmekteydi. O halde bu *uzlaşımsal* durumu toplumsal hayatı düzenleyen temel aracımız olan dil için de geçerli olarak kabul edebiliriz. Bir başka ifade ile Rawls'ta orijinal durumda bireylerin özellikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri dikkate alındığında, dildeki ad ve kavramların kurulum ve kullanımlarının da her bireyin eşit ölçüde katıldığı ideal bir uzlaşma işaret etmesi gerektiği açıktır. Rawls için, toplumsal fenomenler için uzlaşım dışında temellendirici, haklı çıkarıcı herhangi bir başka zemin yoktur (Rawls, 1985:229). Ayrıca orijinal durumda Rawls, açık bir

şekilde toplumsal olumsuzluğu, bilgiyi ve uzlaşmazlık noktası olarak tanımladığı egoizmireddetmektedir (Rawls, 1971: 141). Bu bağlamda her bireyin eşit ölçüde katıldığı ideal bir uzlaşımın ürünü olması bakımından, Rawls'ta tıpkı orijinal durumun kendisinin de ideal ve hipotetik bir duruma gönderme yapıyor olması gibi, dilin kendisini de neredeyse saydam, şeffaf ve tarafsız bir araç olarak görmekte bir sakınca yoktur. Oysa Rawls günümüz liberal toplumlarına baktığında, gördüğü en büyük sorunu eşitsiz adalet dağılımı olarak işaret ettiği andan itibaren eşitlik ve güç dengelerinin de bozulmuş olduğu da dikkate alındığında, artık dili kendi dışında oluşan gerçekliğin insan zihninde yansıtılmasına tam bir uzlaşımın olanak sağlayan basit bir araç olarak görme imkanını yitiririz. Günümüz dünyasında sorunlu yan şudur ki, artık orijinal durumdaki gibi olumsuzluktan uzak homojen bir toplumdan söz edilemeyeceği için hakkaniyetli bir eşitlik durumu da söz konusu değildir. O halde söz konusu bu toplumsal süreçte, bilgi-güç ve iktidar üçgeninin ağırlık merkezinde bulunanların daha imtiyazlı bir konumda bulunmaları da kaçınılmazdır. Bu da gündelik hayatın somutluğu içinde bu imtiyazlı birey, kurum ya da toplulukların lehine işleyecek söylemsel akışların varlığını tetikleyip çoğaltmaktadır.

Rawls'un bu gerçeğin ışığında, ideal toplum hayalini hayata geçirmek üzere orijinal durumu temele alan düşüncesini özellikle *Siyasal Liberalizm*'de bir adım daha öteye taşıyarak dil çerçevesinde, bu imtiyazlı birey ve grupların söylemlerinde görünürlük kazanan bilgi- güç ve iktidar üçgenindeki ağırlıklarını kırmayı hedefleyerek, bilgi, güç ve iktidar olarak ortaya çıkan bu odak noktalarını dengeli ve hakkaniyetli bir şekilde dağıtmak istediği ifade edilebilir. Rawls'un bunun için bir sonraki adımında, öncelikle heterojen yapıli toplumsal hayatı düzene koyacak, adalete ulaşmada eşitliği sağlayacak bir politik adalet anlayışıyla işe koyulurken "*örtüşen görüşbirliği*" ve "*kamusal akıl*" kavramlarını ön plana çıkararak, bildirimsel çerçeveyi dönüştürmek suretiyle birbirinden farklı söylemsel ifadelerin eşit ölçüde dikkate alınmalarını sağlayamaya çalışması oldukça değerlidir. Rawls'un toplumda tesis edilmesi zor görülen çoğulculuğu politik toplumda tesis etmeye çalışırken ortaya koyduğu *örtüşen görüşbirliği* ve politik ilişkileri ve dolaylı olarak da toplumsal ilişkileri düzenlemesi beklenen *kamusal akıl* düşüncelerinin temel olarak "*diğerini dikkate almak*"tan geçen bir "*karşılıklılık*" ilkesine dayandırılmış olması kanaatimizce bildirimsel alanın dönüşümü açısından da oldukça büyük önem taşır. O halde şimdi de Rawls'un hakkaniyet olarak adalet anlayışından politik adalet anlayışına geçişini ve bu anlayışının temel unsurları olduğunu gördüğümüz *örtüşen görüşbirliği* ve *kamusal akıl* düşüncelerine biraz daha yakından bakmaya çalışarak, birbirinden farklı söylemsel ifadelerin karşılıklı olarak dikkate alındığı, makul gerekçelerin ortaya konulacağı yeni bir uzlaşımın seçeneğine doğru nasıl ilerlemekte olduğunu görmeye çalışalım.

2. Örtüşen Görüşbirliği Ve Uzlaşımın Bir Bildirimsel Alan

Rawls'un ortaya koymuş olduğu şekliyle adaletin ilkeleri etrafında oluşturulan bir uzlaşım olarak sözleşmenin iyi düzenlenmiş bir toplumideali dolayısıyla ortaya konulmuş olduğunu gördük. Bu ideal çerçevesinde birlikte yaşamak üzere uzlaşımın bir mutabakatla tesis edilen adalet ilkelerinin orijinal durumdaki homojen ve ideal durumu devam ettirmesi beklenir. Bu noktada Rawls, günümüz dünyası ve toplumlarına baktığında gördüğü heterojenlik dolayısıyla, ideal toplum anlayışını homojenlikten ziyade heterojen bir yapının üzerine kurması

gerektiği düşüncesi ile hareket etmeye başlar. Böylece Rawls, düşüncesini bir adım daha öteye taşıyarak ahlaki bir toplumdan politik bir toplum fikrine, yani hakkaniyet olarak adalet anlayışından politik olarak tesis edilmesi gereken adalet anlayışına doğru yol alır. Böylece idealindeki iyi düzenlenmiş toplum fikrini, adalette erişimde eşitliğin sağlanacağı ve bu amaçla da kurumların etrafında örgütlenmiş bir toplum fikrine taşır. Ancak Rawls bu amacı doğrultusunda öncelikle önündeki heterojen yapıyı dikkate alması gerektiğinin bilinciyle çoğulculuğu politik toplumda tesis etmeye girişir. İşte örtüşen görüşbirliği düşüncesi Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'inde bu çabasının merkezi kavramı olarak karşımıza çıkar.

Rawls'un düşünce yapısında gerçek bir demokrasinin hayata geçmesinin *sine quanon* koşulu olarak karşımızda duran örtüşen görüşbirliği düşüncesinin temel karakteristiğini iki belirleyici özellik etrafında anlamak mümkündür. Makul çoğulculuğu hayata geçirmek üzere düşüncelerini yeniden düzenleyen Rawls için, örtüşen görüşbirliği düşüncesinin en temel özelliği, onun makul kapsayıcı öğretiler arasında varılan bir konsensus, bir uzlaşma olarak ortaya konulmuş olmasıdır. Burada önemle dikkat çekilmesi gereken husus, örtüşen görüşbirliği düşüncesinin makuliyet sınırları içinde olmayan her türlü öğretiyi ve bunlarla birlikte ortaya konulmuş olan her türden iyi ve adalet anlayışlarını sistemin bir parçası olarak görmeyi reddetmesidir. Rawls örtüşen görüşbirliği düşüncesini öncelikte, bir kamusal bir anlayış olarak ortaya koyar (Rawls, 2007: 412-413). Tam da bu bakımdan örtüşen görüşbirliği düşüncesi, kendisini her türden kapsamlı felsefî, ahlaki ya da dini öğretilerden bağımsızlaştırır. Tüm bu özellikler etrafında örtüşen görüşbirliği düşüncesini, Rawls'un ortaya koyacağı politik adalet anlayışının birbirinden farklı, bağımsız ve de özellikle makul kapsayıcı öğretiler etrafında gerçekleşmesini sağlayan kurucu bir unsur olarak görmek gerekir. Rawls, örtüşen görüşbirliği düşüncesinin zaman zaman ahlaki değerlerle bulunabileceğine ve hatta onlarla çatışabileceğine de dikkat çeker. Fakat olası böyle bir durumda dahi, insan doğasında bulunduğu ahlaki zeminin, aslolanın adalette ulaşmada eşitlik olduğunun önemini ve avantajını teslim edeceğine olan inancı ile bu durumun bertaraf edilebileceğini ifade eder (Rawls, 2007: 412-413). Rawls için, tüm bireylerin üzerinde uzlaşacakları ve uzlaşmaları gereken temel sorun, her koşulda politik adalet anlayışı olmalıdır. Adalette ulaşmada eşitliğin sağlanacağı bir durumda istikrarın da kendiliğinden geleceğini düşünen Rawls için, bu amaca ulaşmada makul kapsayıcı öğretiler arasındaki uzlaşmayı sağlayacak olan örtüşen görüşbirliği düşüncesinin devreye girdiği toplumlarda iktidar mücadelesi de son bulacaktır (Rawls, 2007: 417). Nitekim örtüşen görüşbirliği, iktidar mücadelesini engelleyen ve hatta onun olumsuz sonuçlarını sürekli olarak hatırlatan bir abide gibi ortada durmakta ve istikrarı temsil etmektedir (Müftüoğlu, 2000: 64).

Ortaya koyduğumuz Rawlsçu adalet anlayışının örtüşen görüşbirliği düşüncesinin hayata geçirilmesi söz konusu olduğunda -demokrasinin tam olarak oturmadığı toplumlarda çok daha fazla olmak üzere- ütopyik bir görünüm sergilediği ortadadır. Bildirişimsel alanda birbirinden farklı doktrinlere görünürlük kazandıracak söylemsel ifadelerin varlığına ve dolaşımına dahi tahammül gösterilemez iken, birbirinden farklı söylemsel ifadelerin adalette ulaşmada kendi arasında bile uzlaşacakları bir bildirişimsel alanın nasıl oluşturulacağı yanıtlanması gereken önemli bir soru olarak karşımızdadır.

Bu sorunun yanıtını aramak üzere öncelikle, Rawls'un örtüşen görüşbirliği düşüncesinin toplumlardaki tesisinin nasıl sağlanabileceği yönündeki görüşüne bakmak gerekir. Bu bağlamda

Rawls, örtüşen görüşbirliği düşüncesinin kendi üzerinde yükseleceği zemin olarak, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alacak, demokratik yönetime ilişkin prosedürü ortaya koyacak olan anayasal görüşbirliği düşüncesine işaret eder. Demokratik bir seçim sistemi ile ilgili olan ve bu bağlamda asıl olarak politik rekabetin demokratik bir ortamda nasıl gerçekleşmesi gerektiğine yönelik prosedürü belirleyecek olan bu anayasal görüşbirliği düşüncesi, bu haliyle yaşamın tüm alanlarına müdahale etmesi beklenen kapsayıcı bir uzlaşım düzeyine karşılık gelmez (Rawls, 2007: 199). Buna ek olarak, onun ancak belli birtakım tarihsel koşullar altında tarihin belli bir anında öncelikle geçici bir anlaşma olarak ortaya çıksa da Rawls için, onun daha sonradan belli birtakım kurallara dönüşerek somutlaşmasının, kalıcı ve önemli sonuçları olan bir düzeye de karşılık geldiğinin altını çizmek gerekir. Rawls'a göre, liberal değerlerin mevcut kurumlar düzeyinde de temele alınarak hayata geçirilmelerinde başarılı olduğu takdirde, bu anayasal görüşbirliği düşüncesi, toplumdaki bireylerin gözünde nesnellik kazanır. Bu, aynı zamanda gerek deneyim yoluyla gerekse de bu deneyimle çelişmediği ölçüde bilimin de desteklemesi ile liberal değerlerin bir kamusal akla dönüşmesine neden olur; başka bir deyişle bu söz konusudeğerler, gerek yurttaşların gerekse tüm toplumsal birliklerin temel adalet ilkelerine ilişkin tüm sorunları değerlendirmelerinde/kavramalarında nesnel birer ölçüte dönüşürler (Müftüoğlu, 2000: 65). Adaletin her koşulda geçerli ve herkesin avantajına olduğu böylesi bir ortam Rawls için, makul çoğulculuğa geçişin ilk ve en önemli adımı olarak görülür ve örtüşen görüşbirliği düşüncesi de bu zemin üzerinde yükselir.

O halde örtüşen görüşbirliği düşüncesi temelde, anayasal görüşbirliği düşüncesinin kurumlarıyla birlikte başarılı bir şekilde hayata geçirildiği toplumlarda, yurttaşların gözünde nesnellik kazanması suretiyle daha derin bir uzlaşım düzeyin ortaya çıkması ile ilgilidir. Anayasal bir görüşbirliğinin tesis edildiği toplumlarda, kendi görüşlerine, söylemsel ifadelerinetaraftar bulup çoğunluğu elde edebilmek ve varsa bu söylemsel ifadelerinin açmazlarını ya da yetersizliklerini aşmak üzere yurttaşların politik bir platformda birbirleriyle diyalog kurabilmelerini ve uzlaşma sağlayabilmelerini mümkün kılacak olan şey örtüşen görüşbirliği düşüncesi olacaktır. Ancak açıktır ki, liberal değer ve ilkelerin kök saldığı istikrarlı bir anayasal görüşbirliği sağlanamamışsa ve dolayısıyla da birbirinden farklı söylemsel ifadeler bildirimsel alanda varlık gösteremiyorsa, örtüşen görüşbirliği düşüncesinin kendisinden söz etmek de mümkün olamayacaktır. Örtüşen görüşbirliği düşüncesi bu bakımdan, anayasal görüşbirliği düşüncesinin nesnel hale getirmeyi başardığı demokratik değerler aracılığıyla çok daha kapsamlı bir düzeye işaret ederek, yurttaşların daha kapsamlı ve birbirinden farklı söylemsel ifadelerinin bir tartışma ve diyalog ortamında bulunmalarına imkântanıyacak bir düşünce olarakkarşımızdadır. Örtüşen görüşbirliği düşüncesinin hayat bulacağı demokratik toplumlarda Rawls'un da öngördüğü gibi, bilgi-güç ve iktidarın tek elde toplanacağını varsaymak da hayli zordur.

Ancak bu noktada Rawls'un örtüşen görüşbirliği düşüncesinin toplumlarda tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi hususunda birtakım endişelere sahip olduğunun da altını çizmek gerekir. Rawls için örtüşen görüşbirliği düşüncesi, gerek anayasal görüşbirliği düşüncesinin çoğulcu yapıyı ne kadar dikkate aldığı noktasında, gerekse de taşıdığı değerlerin bile kendi içindeki tartışmaya açık yapısı gereği eksikli ya da kusurlu olarak kalmaya mahkûm görünür (Rawls, 2007: 414-416). Bu bakımdan örtüşen görüşbirliği düşüncesini, daha çok mevcut durumumuzu,

yani birlikte yaşayabilmek adına toplumsal hayatı kuşatan her alanda farklı söylemsel ifade ve görüşlerin uzlaşacağı bir mutabakata daha fazla ihtiyaç duyduğumuzu anlayabilmemizi sağlayan, yol gösterici bir ideal olarak düşünmek daha doğru bir yaklaşımdır. Rawls, bu ideale doğru yol alırken toplumun kendisini bu yöne kanalize edebileceğini düşündüğü birtakım temel esaslarla ilgili olmanın daha işlevsel olduğuna dikkat çeker. Bir başka ifade ile Rawls için öncelikle, bildirişimsel alanı birbirinden farklı söylemsel ifadelerin mutabakata varabilecekleri adil bir zemin olarak düzenlemek gerekecektir. Dolayısıyla Rawls, tam da bu noktada anayasal esaslar ve temel adalet ile ilgili olarak belirleyici bir rol oynayacak olan kamusal aklı devreye sokar.

3. Meşruiyetin Kaynağı Olarak Kamusal Akıl Ve Özgür Diyaloglar

Rawls, iyi düzenlenmiş toplum idealinin en önemli özelliklerinden biri olarak örtüşen görüşbirliği düşüncesine işaret etmekteydi. Birbirinden farklı söylemsel ifadelerin, adil ve eşit bir şekilde düzenlenmiş olan bildirişimsel alanda belli bir uzlaşma, mutabakata varması olarak ifade edebileceğimiz örtüşen görüşbirliği düşüncesinin ise Rawls, demokratik bir toplumda ancak liberal değerlerin gerçekleşmesi, kök salması ile mümkün olabileceğini ileri sürmekteydi. Bu bağlamda Rawls, liberal değerlerin gerçekleşmesini ise anayasal görüşbirliğinin varlığına bağlamaktaydı. İşte tam da bu noktada Rawls, anayasal görüşbirliğinin bir sonucu olan, anayasal esaslar ve temel adalet ile ilgili belirleyici bir rol oynayacak olan kamusal akıl, liberal değerlerin içselleştirilebilmeleri açısından ele almaya çalışır.

Ortaya koyacakları anayasal esaslar ile adalet ilkeleri ve gerekse de bunların uygulanmasıyla ilgili ölçütlerde birtakım farklılıklar olsa da Rawls, tüm liberal toplumların sahip oldukları demokratik değerler dolayısıyla ortak olarak bir kamusal akıl düşüncesine sahip olduklarını düşünür. Kamusal akıl, herşeyden önce eşit ve özgür yurttaşların kamunun iyisini, yani ortak bir iyi kavramını benimsemeleri sonucunda ortaya çıkar. Dolayısıyla anayasal esaslar çerçevesinde düzenlenmiş toplumdaki tüm kurumların amaç ve hedeflerinin de, kamusal iyi üzerine düşünülerek oluşturulmaları beklenir. Böylece Rawls, kamusal akıl düşüncesinin en belirgin üç temel karakteristiğini şu şekilde ortaya koymuş olur: Öncelikle kamusal akıl, istisnasız toplumdaki her yurttaş aittir; kamusal akıl, ortak iyiyi, yani kamusal iyiyi ön plana çıkarması ve temel adalet ile ilgili sorunları ve onların içerimlerini ele alması bakımından temelde kamunun kendisi ile ilgilidir ve bu bağlamda da kamusal akıl iyi düzenlenmiş bir toplum idealine nasıl ulaşılacağı konusunda düzenleyici bir ilke olarak iş görür.

Bu çizgi üzerinden Rawls, ilk olarak anayasal esaslar ile temel adalete ilişkin sorunları ele alarak toplumun yapısının temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, adil politik süreçlerin kurumsallaşması, özgür ve eşit yurttaşların toplumsal ve ekonomik adaletten en uygun payı almaları yönünde bir değişim geçirmeleri gerektiğini savunur. Anayasal esasların ve temel adalete ilişkin sorunların temel haklar ve özgürlükler çerçevesinde buluşan yurttaşlarca, yani kamusal aklın devreye girmesiyle uzlaşımsal bir düzlemde yeniden oluşturulabileceğini savunan Rawls, böylece kamusal akıl, hem yol gösterici düzenleyici bir ilke olarak hem de yasal olanın sınırlarını belirlemesi bakımından temel politik konularla ilgili her türlü tavrı ve çözümünü de belirleyen bir meşruiyet ölçütü olarak ele alır. O halde kamusal akıl,

temel bir ölçüt olarak tüm yurttaşların gerek kendi eylemlerinde gerekse de taleplerinde rasyonel, makul ve hakkaniyetli olmalarını da sağlar. Kamusal akıl böylece, toplumsal düzeydeki her türlü sorunun çözümünde karşılıklılık ilkesini, yani diğer tüm söylemsel ifadeler etrafında belirginleşen makul ve rasyonel görüşlerin kendiliğinden dikkate alınmasını da beraberinde getirir. Böylece Rawls'tabildirişimsel alanın, kamusal aklın düzenleyici ve yasal olanın sınırlarını ortaya koyucu özelliği ile yeniden düzenlenmekte olduğu görülür. Yeniden düzenlenen bu bildirişimsel alanda yurttaşlar, kamusal aklın oluşturduğu makul ve rasyonel zemin üzerinde diğerleriyle, onların özgür ve eşit olmalarına bir zarar vermeksizin, diyaloga girecek, kendi düşüncelerini diğerlerine açıklayıp makul olduğunu göstererek, onlar tarafından da sahiplenilmesini sağlamaya çalışacaktır (Müftüoğlu, 2000:72). İşte böylesi bir zemin üzerinde Rawls, liberal meşruiyet ilkesine göre, meşruiyetin kaynağını, yurttaşların kamusal alandaki, kamusal akla uygun bir biçimde gerçekleştirdikleri özgür diyaloglar olarak kavrar.

BöyleceRawls kamusal akıl düşüncesini, bildirişimsel alanın bu yöndeki bir dönüşümünü güvence altına alacak ve sürekliliğini temin edecek şekilde politik bir adalet anlayışı olarak ele almış olur. Politik bir adalet anlayışının, yani bu çerçevede ortaya konulmuş kamusal akıl düşüncesinin en temel özelliği o halde kuşku yok ki, onun tüm kapsayıcı öğretilerden tamamen bağımsız, tamamıyla toplumun temel yapısına uygulanmak üzere tasarlanmış ve bu bakımdan da *kamusal politik bir kültürün* oluşumuyla yakından ilgili olmasıdır. Rawls, kamusal akıl düşüncesinin bu anlamdaki inşasının, yurttaşlara yukarıda anlatılan şekilde eylemesi için gerekli düşünce yapısının oluşacağı ortamı, yani bildirişim alanını açacağından kuşku duymaz.Buna ek olarak Rawls, yurttaşların her durumda ortak iyiyi gözetmek suretiyle makul ve rasyonel olması gereken düşüncelerini, birbirlerinin özgürlüklerine ve eşit olmalarına zarar vermeksizin birbirlerine açabilecekleri ortamın bir kez oluşturulduktan sonra bir kültür halini alacağına da ayrıca dikkat çeker. Kaldı kiRawls'tahenüz orijinal durumdayken tarafların, adalet ilkelerini temel yapıya adapte ederken bu normların uygulanması için kamusal akla yol gösterici kural ve ölçütleri daha başından belirledikleri de dikkate alındığında, toplumda demokratik değerlerin daha başlangıçtan itibaren herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir rasyonel zemine gönderme yaptığı da ifade edilebilir. Bu bağlamda adalet ilkeleri ile kamusal aklın, orijinal durumdaki hakkaniyet olarak adalet anlayışı ile tüm tarafların üzerinde anlaşabilecekleri, kolayca anlaşılabilir ve paylaşılabılır olan ortak bir rasyonel zemin düşüncesini paylaşmaları bakımından, onları bir mutabakatın ortaya çıkış ve devam ettirilmesi olarak birbirlerini tamamlayan iki parçası olarak görmek gerekir.

Bu haliyle kamusal akıl düşüncesinin Rawls'ta, yurttaşların bildirişimsel alanda birbirinden farklı rasyonel ve makul söylemlerini karşılıklılık ilkesi gereği dikkate aldıkları ve böylece rasyonel bir zemin üzerinde uzlaşmalarını mümkün kılan bir düşünce yapısına vurgu yaptığı ortadadır. Bu hususla ilgili olarak Rawls'taki tüm akıl yürütme biçimlerinin -ister bireysel, kurumsal, isterse de politik olsun- aklın sahip olması gereken temel kavramlar ve ilkeler eşliğinde doğruluk ve temellendirmeye ilişkin ölçütleri içermek durumunda olduğuna dikkat edilmelidir (Rawls, 2007: 255-257). Rawls başlangıç itibari ile hakkaniyet olarak adalet anlayışında, sonrasında da politik adalet anlayışını ifade etmesi beklenen kamusal akıl düşüncesinde ortaya çıkan bu akıl yürütmenin, demokratik liberal toplumlarda bir kültür halini alması dolayısıyla bildirişim alanına dahil olan kamusal olmayan bir aklın taşıyıcısı olduğu

fikirlerin ve değerlerin dahi değerlendirilmesi ve hayata geçirilmesi hususunda kendiliğinden devreye girecek bir kontrol mekanizması olarak da iş göreceğine işaret eder (Rawls, 2007: 407-408). Bir başka ifade ile liberal değerlerin savunulduğu bir toplumdaki yurttaşlar Rawls'a göre, kamusal olmayan bir akla veya insani birliğe katılırken, sahip oldukları değerler doğrultusunda yine kamusal akıl çerçevesinde eyleyeceklerdir; yani yurttaşlar kamusal olmayan aklın/birliğin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin taşıdığı değerleri gözden geçirmek suretiyle onlara katılım gösterecek ya da göstermeyecektir.

O halde Rawls'ta karşımıza çıkan kamusal akıl düşüncesinin öncelikle adaletin ilkelerinin tesisi ve yasaların belirlenimini sağlamasıyla, bildirimsel alanı düzenleyip sahip olması gereken özellikleri ortaya koyduktan sonra, bu alanda sadece makul olarak gerekçelendirilmiş ve rasyonel olmasıyla kendi iyisinden çok ortak iyiyi dikkate alması gereken söylemsel ifadelerin dikkate alınmasını sağlayarak ortak bir mutabakatın, uzlaşımın, eş deyişle örtüşen bir görüşbirliğinin ortaya çıkmasını talep ettiği ortadadır. Nitekim kamusal akıl, Rawls'ta politik ilişkileri ve dolaylı olarak da toplumsal ilişkileri belirleyip düzenlerken "diğerini dikkate almak"tan geçen bir karşılıklılık düşüncesine dayandırılmıştır. Rawls'ta bu karşılıklılık esası ise rasyonel bir zeminde, yani söylemsel akışta ifade bulan şeylerin doğruluk ve temellendirmeye ilişkin ölçütleri karşılayarak gerekçelendirilmeleriyle anlam bulur. Bu bakımdan Rawls'un kavramları tanımlama gayretindense, kamusal akıl düşüncesinin yeniden düzenlendiği bir görüş kapsamında, akıştaki söylemlerin karşılıklı olarak dikkate alındığı ve makul gerekçelerin ifade bulmasıyla toplumsal anlamın belirleneceği yeni bir uzlaşımsallık seçeneğine yönelmiş olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur.

Sonuç

Günümüz modern demokratik toplumları, kendi demokratik rejimlerinin istikrarını devam ettirmek üzere birbirleriyle uyuşmayan ve hatta çatışma içinde olabilen değerleri bir potada eritmek durumundadır. Rawls'un çabasına yön veren şey de, tam olarak demokrasilerdeki bu çeşitlilik ve çoğulculuk sorunudur. Bu bağlamda Rawls siyasal liberalizmin temel çerçevesini, çoğulculuk ve çeşitlilik eksenini üzerinde ve demokratik toplumun özgür kurumları aracılığıyla düzenler. Rawls böylece, pratikteki ahlak felsefelerinde ve iyi hayat anlayışlarındaki farklılıklara rağmen, yurttaşların hep beraber onaylayabilecekleri bir politik ahlak anlayışı oluşturmayı başarır. Yurttaşların ortak desteği dışında bu politik ahlak anlayışının herhangi bir başka destekleyicisi yoktur. Bu desteğe güç veren, yani yurttaşları politik hayat hakkında rızaya dayalı bir temeli aramaya iten şey ise ortak ve etkin bir saiktir. Rawls, adaletin herkesin avantajına olduğunu anlamış olan, demokratik değerlerin kök saldığı liberal toplumların en belirgin özelliğini, makul ve rasyonel zeminde ifade bulmuş birbirinden farklı söylemsel ifadelerin, bildirimsel, eş deyişle kamusal alana açılabilmesi ve bu bağlamda da toplumdaki her birey, grup ya da topluluğun özgür ve eşit olması şeklinde ifade eder. Rawls birlikte iyi düzenlenmiş bir toplumda yaşayabilmek adına birbirinden farklı ve hatta zaman zaman çatışır durumdaki bu görüşlerin, yani söylemsel ifadelerin arasında bir uzlaşma temeli sağlama ihtiyacı duyar. Böylece Rawls karşılıklılık ilkesini devreye sokmak suretiyle, toplumdaki tüm yurttaşların, grup ya da toplulukların birbirinden farklı olan söylemsel ifadeleriyle görünürlük kazanan görüşlerinin dikkate alınmasını ve böylece de bilgi, güç ve iktidar erkinin, uzlaşımsal

mutabakatlar çerçevesinde toplumda dengeli, yani adaletli bir şekilde dağılımını sağlamayı umut etmiş görünür.

Rawls hayalindeki bu iyi düzenlenmiş toplum idealine ulaşabilmek üzere öncelikle, toplumun temel yapısının politik bir adalet anlayışı ile düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu politik adalet anlayışının söylemsellik açısından temel görevinin, birbirinden farklı fakat makul söylemsel ifadelerin bildirimsel alanda, yani kamusal alanda varlık gösterebilmelerini sağlamak ve bunu güvence altına almak olduğu görülür. Öncelikle anayasal esaslar ve temel adalet sorunları söz konusu olduğunda bu kamusal tartışmaların, bu politik adalet anlayışına uygun olarak gerçekleşmesi gerektiğini savunan Rawls, bunun sonucunda demokratik değerlerin er ya da geç liberal toplumların içinde kök salacağını düşünür. Böylece ilk olarak anayasal esaslar ve temel adalet sorunları üzerinde oluşması beklenen bu geniş çaptaki anayasal görüşbirliğinin toplumda oluşturacağı uzlaşım salık kültürünün, Rawls'ta toplumsal gerçekliğin oluşturulmasında her türlü alanı ve her türden aklı -kamusal ya da kamusal olmayan- kuşatan daha geniş tabanlı ve derinlikli bir uzlaşım salık alana işaret eden örtüşen görüşbirliğine evrilmesi beklenir. Rawls, bu konuda her ne kadar umutsuz görünse de, yine de hakkaniyet olarak adalet anlayışını temele alan ve bu görüş üzerinden ortaya koyduğu politik adalet anlayışının yurttaşları, toplumdaki tüm kesimlerin eşitliğini ve özgürlüğünü gözetken ve bu bağlamda onların makul ve rasyonel gerekçelerle ortaya koydukları söylemleriyle dikkate alacak olan ve bu bağlamda sadece kendi iyisini değil, fakat daha çok ortak iyiyi gözetken yurttaşlara dönüştüreceğine yönelik inancını korur.

Bugün hala pek çok yapısalcı ve postyapısalcı geleneğin “dilin aynı zamanda bir tahakküm ve sosyal güç aracı olduğu” şeklindeki Habermasçı sav (Habermas, 1967: 259) üzerinde ortak bir noktada buluştukları dikkate alındığında, Rawls'un ortaya koyduğu adalet teorisi ile öncelikle bildirimsel alanı makul ve rasyonel olmaları koşulu ile her türden farklı söylemsel ifadelerle açık hale getirme talebinin bir diğer önemli nedenini de, toplumsal gerçekliğin oluşturulma sürecinde imtiyazlı birey ve grupların bilgi-güç ve iktidar üçgenindeki ağırlıklarını kırmak olarak da düşünebiliriz. Bu bakımdan Rawls, bildirimsel alanın makuliyet ve rasyonellik zemini üzerinde yeniden şekillenmesi gerektiğine ve ancak bu şekilde toplumsal gerçekliğin daha hakkaniyetli bir şekilde, yani herkesin özgür ve eşit söz hakkına sahip olduğu bir uzlaşım salık seçeneği etrafında kurulabileceğine işaret etmektedir.

O halde, söylemsellik açısından bakıldığında bir anlamda da, makul ve rasyonel olmak koşulu ile her türden farklı söylemsel ifadenin bildirimsel alandaki eşit ve özgür dolaşımı olarak da ifade edebileceğimiz rawlsçı politik adalet anlayışının, kendi içinde çözülmesi gereken pek çok sorunu barındırsada, bugün gerek içinde yaşadığımız toplum gerekse de dünyaya baktığımızda birlikte daha iyi yaşamak adına duyulan *uzlaşım salık* zeminine işaret etmesi bakımından büyük bir önem taşıdığı gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Berger, P., L. (1975). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*, Penguin Books: Harmondsworth.

Dant, T. (1991). *Knowledge, Ideology and Discourse*, Routledge: London.

- Eagleton, T. (1991). *Ideology*: Verso.
- Foucault, M. (1972). *The Archeology of Knowledge*, Routledge: London.
- Habermas, J. (1967). *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Macdonell, D. (1986). *Theories of Discourse*, Oxford University Press: Oxford.
- Müftüoğlu, A. (2000). Rawls, Rorty ve Taylor'ın Demokrasi Anlayışlarında Birey ve Kollektivitenin Yeri, Ege Üniversitesi: İzmir.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*, Harvard University Press: USA.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni, Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, (3. Basım), İmge Kitabevi: Ankara.
- Wodak, R. Ve Meyer, M. (2002). *Methods of Critical Discourse Analysis*, (Ed. Wodak, R. Ve Meyer, M.), *Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology* (s. 1-34), Sage Publication: London.
- Wood, L. ve Kroger, R., O. (2000). *Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text*, Sage Publication: London.